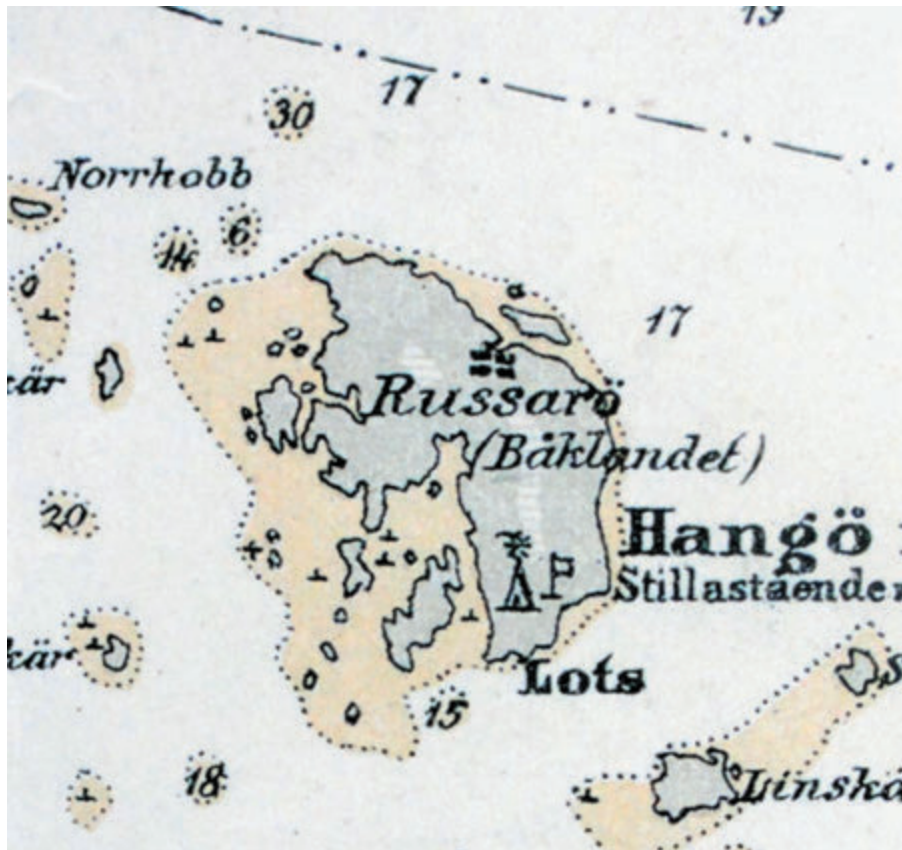

HANKO RUSSARÖ SELVITYS LINNAKESAAREN RAKENNUSKULTTUURISTA

**TMI LAURI PUTKONEN
20.12.2012**

TILAAJA SENAATTI-KIINTEISTÖT

Russarö, vanhalta nimeltään Bäcklandet K.G. Ekebomin Suomenlahden saaristokartastossa 1880.

HANKO RUSSARÖ

SELVITYS LINNAKESAAREN
RAKENNUSKULTTUURISTA

TMI LAURI PUTKONEN
20.12.2012

TILAAJA SENAATTI-KIINTEISTÖT

SAATTEEKSI

Tämä raportti on osa Senaatti-kiinteistöjen Ramboll Finland Oy:ltä tilaamaa Suomenlahden linnakesaaria, Kotkan Rankkia ja Kirkonmaata, Hangon Russarötä sekä Lahden Hennalan varuskunta-aluetta koskevaa rakennushistoriallista selvitystyötä. Työtä ovat ohjanneet Senaatti-kiinteistöistä Jari Sipilä, Raili Välikauppi, Laura Hillberg ja Heikki Palmu, puolustushallinnon rakennuslaitoksesta Reija Kalajo ja Museovirastosta Jarkko Sinisalo ja Veli-Pekka Suhonen. Selvitystyöstä ja raportin laatimisesta on vastannut Lauri Putkonen. Selvitystyökokonaisuutta ovat Rambollissa koordinoineet Jari Mäkynen, Emilia Saarivuo ja Kaisa Torri.

Russarön osalta maastotyöt on suoritettu 24.5. ja 26.7.2012. Tässä yhteydessä saaren rakennuskohteet on dokumentoitu valokuvaamalla. Kuntoarviot eivät ole kuuluneet selvityksen piiriin. Selkeästi rappeutuneista kohteista on tosin kohdeluettelossa maininta. Kertyneitä tietoja on täydennetty arkistotutkimuksin (Kansallisarkisto, puolustushallinnon rakennuslaitoksen arkisto, Liikenneviraston arkisto /Merenkukkuhallituksen piirustukset, Museoviraston arkisto, Sotamuseo). Russarön vanhimpia rannikopuolustukseen liittyviä piirustuksia on säilynyt nelisenkymmentä (KA:VESA, Pietari Suuren merilinnoitus, saaristoalue, Russarö, piirustukset). Tykkipattereita ja erilaisia linnoituslaitteita, joita saarella on paljon, ei ole systemaattisesti voitu dokumentoida annetun aikataulun puitteissa. Näiden, monien kiinteiksi muinaisjäänöksiksi luettavien kohteiden osalta on tarve jatkossa täydentää tietoja.

Saaren historiallisen katsauksen lisäksi Russarön rakennusten ominaispiirteet ja rakennusvaiheet on kuvailtu ja niiden kulttuurihistoriallisesta arvosta on esitetty lyhyet tiivistelmät.

RUSSARÖ JA HANKONIEMEN MAJAKKA

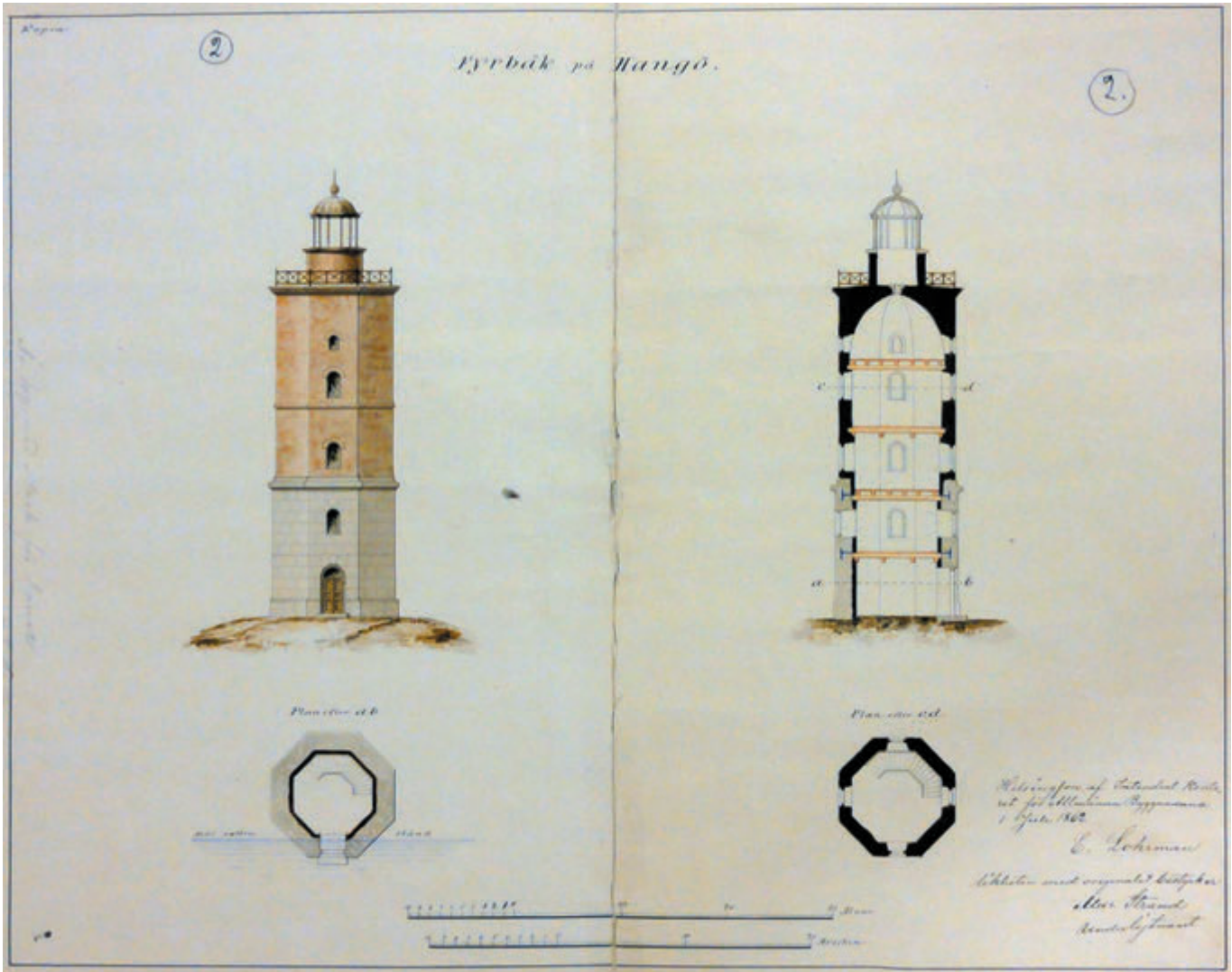
Russarö on saaren nimenä varsin nuori. Aiemmin se on ollut tunnettu nimellä Rotskär, Ruutsaari ja Bäcklandet, joista jälkimmäinen nimi viittaa sen käyttöön tunnusmajakan eli pookin sijaintipaikkana. Myös Russarholme nimeä käytettiin ennen nykyisen majakan valmistumista.¹

Varhaisin tieto Russarön tunnusmajakasta on vuodelta 1723. Se on tosin saattanut sijaita Russarön edustalla olevalla luodolla. Se korvattiin uudella tunnusmajakalla 1752. Tämä oli kuusikulmainen hirrestä salvottu ja lautavuorattu rakennelma, joka oli maalattu punaiseksi. Vuosien 1808-1809 sotatoimet koituivat kuitenkin tämän tunnusmajakan tuhosiksi. Luotsi- ja majakkalaitoksen päällikkö, luotsimajuri Gustaf Brodd laati suunnitelmat uudeksi majakaksi keväällä 1811. Suunnitelmia muokattiin Intendentinkonttorissa ja uusi, pohjaltaan kuusikulmainen puinen majakka saatiin rakennetuksi 1816. Vaikeat väyläolosuhteet nostivat pian esiin valomajakan tarpeen. Tällaisen rakentamista Hangon edustalle esiteltiin keisari Nikolai I:lle keväällä 1827. Tämä hyväksyi esityksen ja päätti valomajakan rakentamisesta Hankoon ja Pellinkiin. Vuonna 1831 intendentinkonttorissa laadittiin piirustukset tunnusmajakan muutoksesta valomajakaksi. Carl Ludvig Engelin hyväksymät piirustukset laati arkkitehti A. F. Granstedt. Tunnusmajakan huipulle sijoitettiin niin ikään kuusikulmainen lyhty. Tornin alaosassa oli tiilestä muurattu polttoainevarasto. Samassa yhteydessä tornin läheisyyteen rakennettiin hirsinen asuinrakennus majakkahenkilökunnalle. Majakan valolaitteiden toimittaminen Pietarista viivästyi ja ne saatiin paikalleen vasta 1838. Valonlähteenä oli yhdeksän pyörityskoneistolla toimivaa öljylamppua, joissa käytettiin hamppuöljyä.²

Krimin sodan ulottuttua Suomenkin rannoille Russarön puumajakka purettiin ja evakuoitiin valolaitteineen mantereelle. Sodan päätyttyä luotsi- ja majakkalaitoksella oli edessään suururakka kun kaikki tuhotut tai puretut majakat piti saada uudestaan käyttöön. Uusi Hangon majakka oli tarkoitus rakentaa kivistä, mutta koska hankkeen toteuttaminen pitkittyi, päätettiin rakentaa tilapäinen majakka puusta. Suunnitelmat laadittiin intendentinkonttorissa 1857 intendentti E. B. Lohrmannin johdolla, sillä luotsi- ja majakkalaitoksen palveluksessa ei tuolloin ollut arkkitehtia. Ristikkorakenteinen, lautavuorattu majakka oli kahdeksankulmainen ja sen päätteeksi oli niin ikään kahdeksankulmainen lyhty. Rakennuksen seinät oli tuettu maahan ulkoisilla puisilla vi-notuilla. Majakan viereen valmistui seuraavana vuonna henkilökunnan puinen asuinrakennus. Sen pohjakaava on tosin samanlainen kuin 1831 rakennetussa talossa ja saattaa olla, että rakennus ei ainakaan kokonaan tu-

houtunut sodassa. Merenkulkuhallituksen piirustusten mukaan rakennus on valmistunut 1862. On epäselvää onko tämä ehkä osa nykyistä asuinrakennusta.³

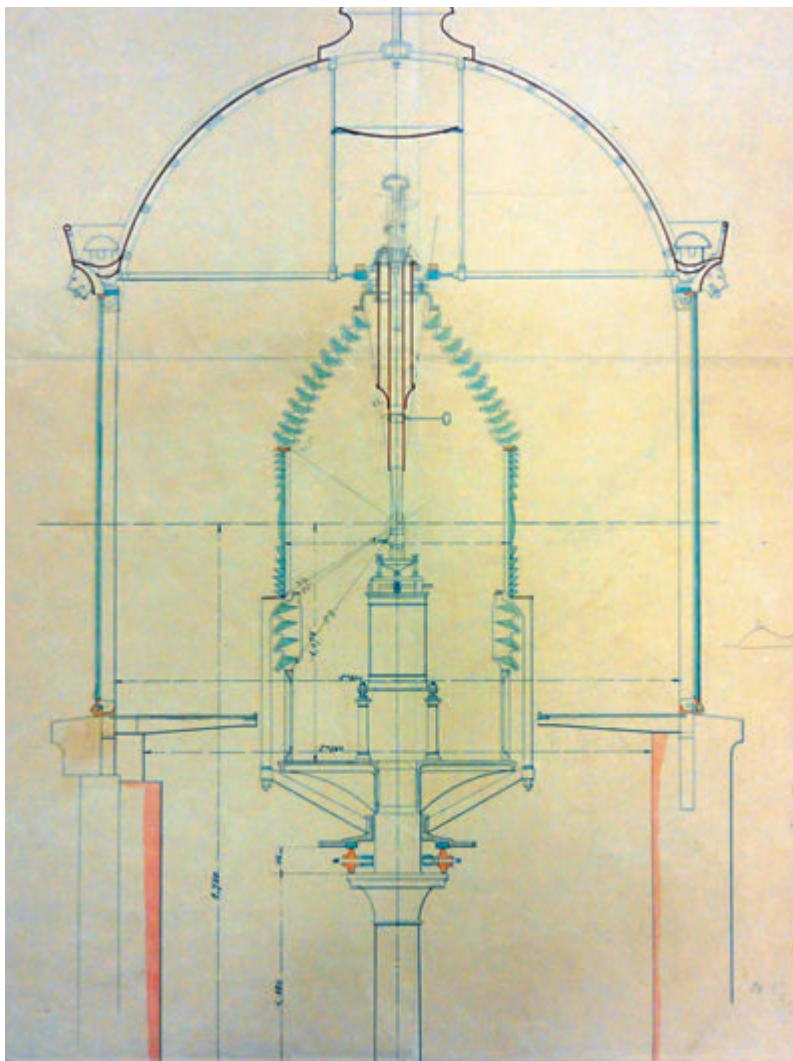
Majakan rakentamiseen päästiin lopulta ja elokuussa 1862 annetussa virallisessa tiedotteessa todettiin kahden uuden majakan valmistuneen, Porvoon edustalla olevan Söderskärin ja Hangon majakan. Tuolloin ei vielä Russarö-nimi ollut yleisesti käytössä majakasta puhuttaessa. Molemmissa uusissa majakoissa oli nyt käytössä uusinta valaisutekniikkaa. Ilmoituksen mukaan niissä oli kolmannen luokan katadioptrinen majakkalaitteisto. Hangon torni on tiedotteen mukaan rakennettu tiilestä harmaakivijalustalle. Lyhtyosa on pyöreä ja punaiseksi maalattu. Läheisyydessä on majakanvartijoiden punaiseksi maalattu talo. Ilmoituksen mukaan majakan valo oli määrä sytyttää 3. syyskuuta 1862.⁴

Intendentti E. B. Lohrmannin allekirjoittama piirustus Hangon majakaksi 1.7.1862. Liikennevirasto, Merenkulkuhallituksen arkisto.

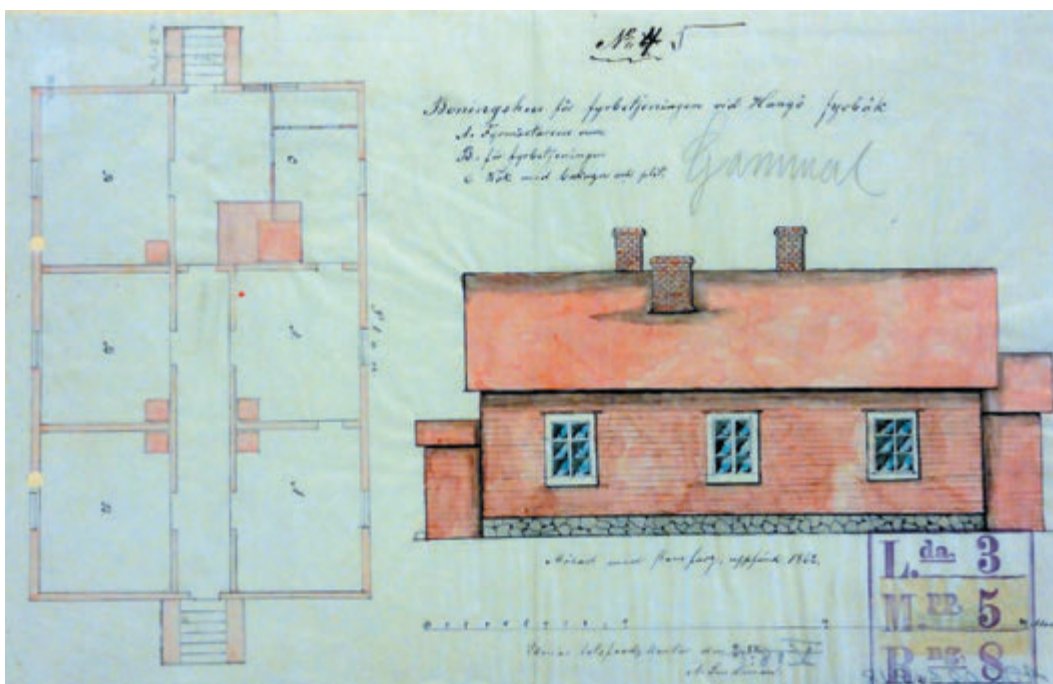
Hangon ja Söderskärin majakat merkitsivät uutta kautta majakoiden valotekniikan kannalta. Ensimmäistä kertaa Suomessa käytössä oli Fresnelin järjestelmä, joka perustui monimutkaiseen linsistöön ja prismoihin. Valolaitteet toimitti lyhtypiirustuksineen pariisilainen toiminimi Sautter & Co. Intendentinkonttorissa näitä piirustuksia modifioitiin hieman, mutta esimerkiksi lanterniinien reunassa oleva leijonapääaihe säilyi. Majakan valo näkyi aina 12 meripeninkulman päähän, mikä turvasi myös tulevan Hangon talvisataman liikenteen.⁵

Majakan varustukseen kuului myös sen vieressä sijainneet signaalimasto ja sumukello. Ainakin 1880-luvulla sumun sattuessa käytettiin myös kanuunaa, jolla ammuttiin varoituslaukauksia. 1890-luvulla hankittiin uusi kanuuna.⁶ Kanuunaa varten tarvittavaa ruutia on ilmeisesti säilytetty majakanvartijoiden talon vieressä olevassa kivisessä makasiinissa. Sen rakennusvuosi ei ole käynyt piirustuksista ilmi, mutta on oletettavaa että se ajoittuu juuri 1800-luvun lopulle. Majakanvartijoiden talon lähellä on myös puurakenteinen vaja, joka Merenkulkuhallituksen piirustusten mukaan on vuodelta 1862. Majakanvartijoiden talo rakennettiin uudestaan 1911 luotsi- ja majakkaylihallituksessa laadittujen piirustusten mukaan. Aiempaan verrattuna uusi asuintalo oli pi-

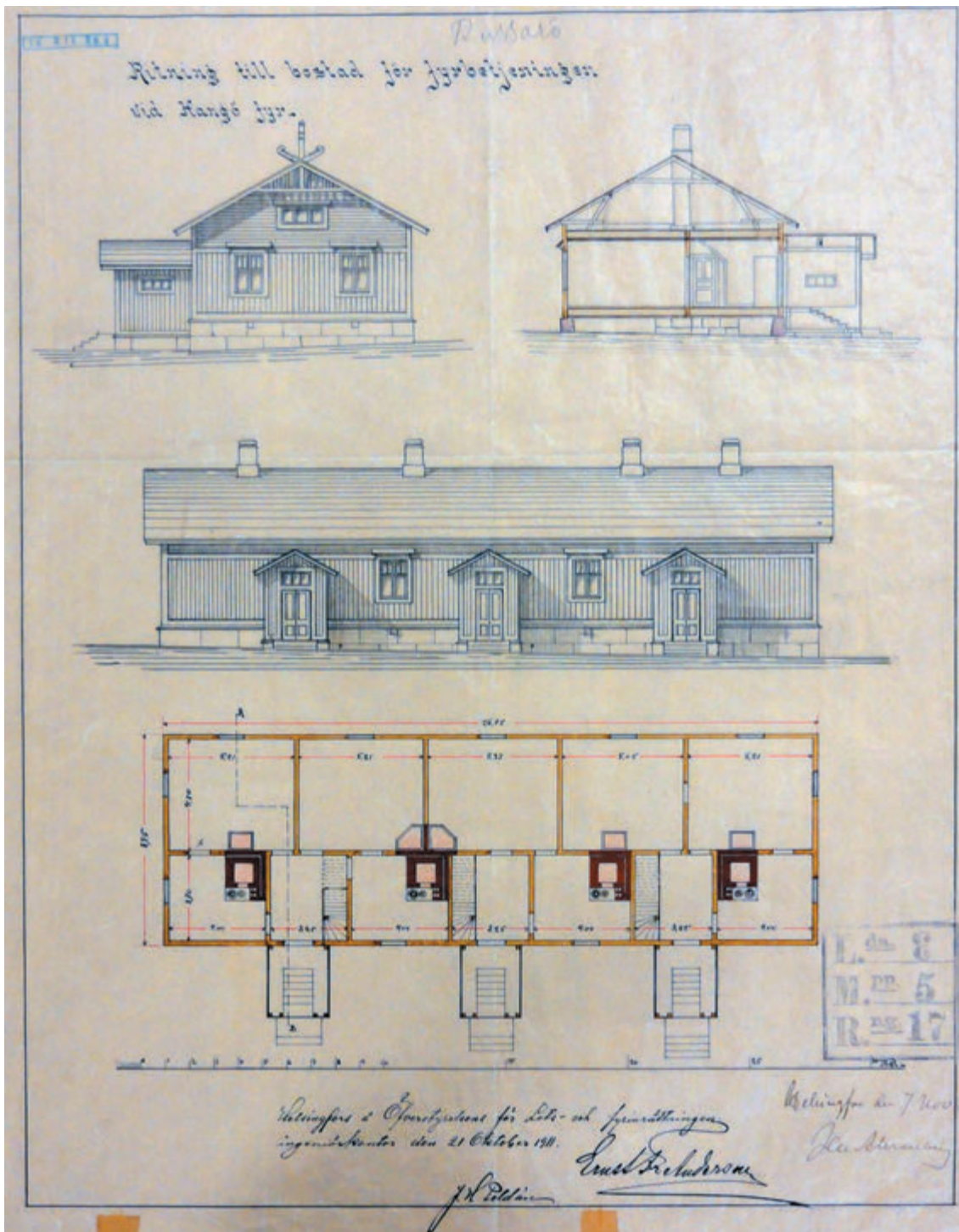

Pariisilaisen Sautter & Co:n piirustus Hangon majakan Fresnel-linssistöksi. Liikennevirasto, Merenkulkuhallituksen piirustukset.

tempi ja siinä oli kolme umpikuistia kuten nytkin on. On vaikea arvioida ilman perusteellista inventointia käytettiinkö taloa rakennettaessa mahdollisesti hyödyksi vanhaa asuinrakennusta. Vanha talo oli keskikäytävä-rakennus kun nykyinen rakennus taasen perustuu yhteen pitkittäisen sydänseinään.⁷

Majakanvartijoiden talo Russarössä. Päiväämätön piirustus, jossa rakennusvuodeksi ilmoitetaan 1862. Liikennevirasto, Merenkulkuhallituksen piirustukset.

Majakanvartijoiden asuintalon piirustukset vuodelta 1911, allekirjoittajina 21.10.1911 yli-insinöör Ernst Andersin ja ilmeisesti piirtäjä J. H. Peldän. Oikealla Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehdin Jac. Ahrenbergin allekirjoitus 7.11.1911. Vaikuttaa siltä, että luotsi- ja merenkulkuhallituksen tuli hyväksyttää suunnitelmat Yleisten rakennusten ylihallituksessa. Rakennus on tänään lähes samassa asussa. Liikennevirasto, Merenkulkuhallituksen piirustukset.

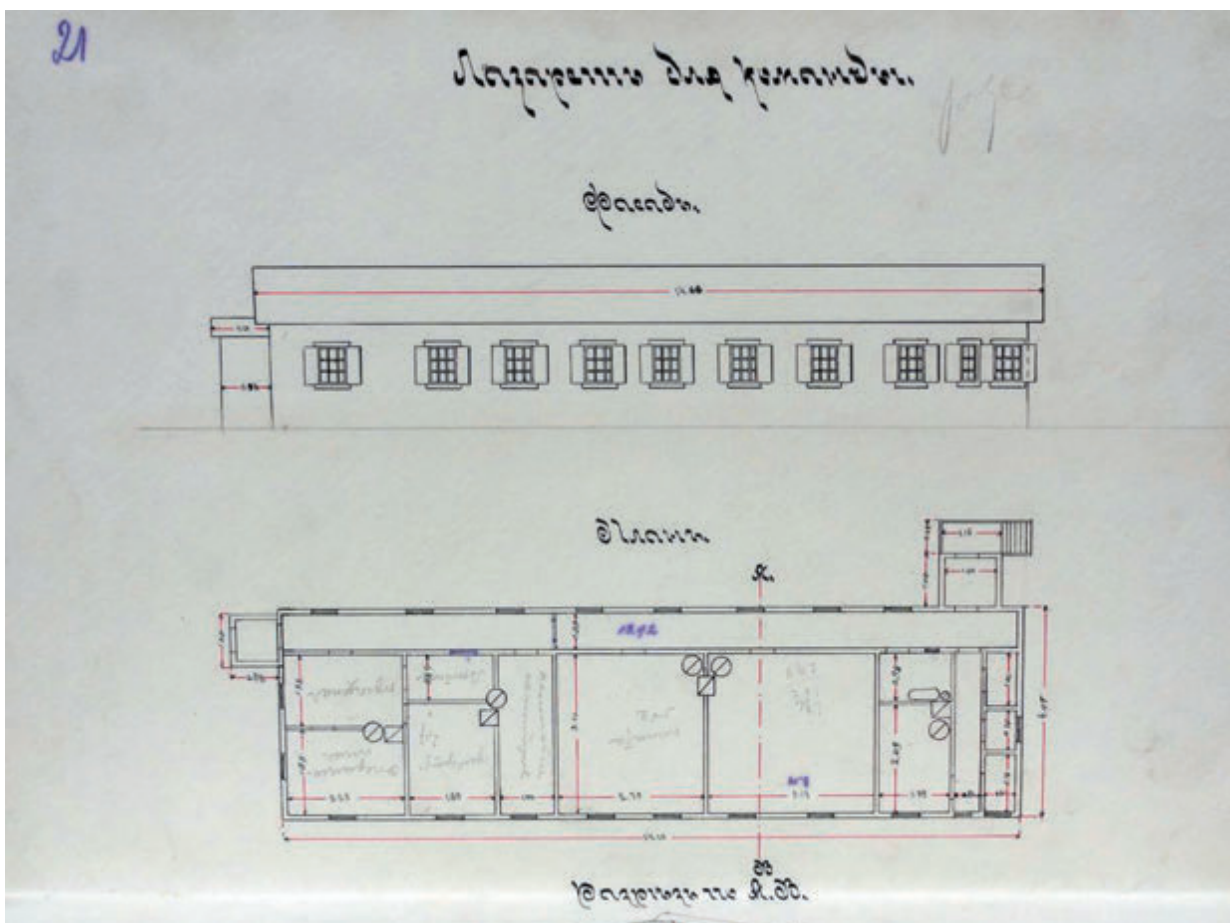
Luotsipaikkana Russarö on ollut tiettävästi 1790-luvulta. Luotsit olivat majoittuneita saaren pohjoisosaan, missä saaren suojaisin satama sijaitsi. 1880-luvun kartassa nykyisen kasarmin läheisyydessä on merkkejä asumuksista. Luotsien talo (rakennus 46) on rakennettu vuonna 1903. Sitä hieman vanhempi on Kurosen mukaan Kotkanpesäksi kutsuttu pieni luotsitupa (rakennus 47), joka sijaitsee korkealla kallionnyppylällä. Sotien jälkeen rakennuksessa toimi sääasema. Oman lukunsa Russarön saaren historiassa muodostaakin sen merkitys yhtenä Suomen vanhimmista säähavaintoasemista. Toiminta alkoi vuonna 1881 ja on jatkunut, nyt automaatioituna, näihin päiviin. Myös ornitologisia havaintoja tehtiin säännöllisesti vuodesta 1885.⁸

RUSSARÖN LINNOITTAMINEN

Vuonna 1905 Venäjä kärsi raskaat tappiot sodassa Japania vastaan menettäen suurimman osan Itämeren laivastostaan. Tämä pakotti järjestämään Pietarin ja Suomenlahden puolustuksen kokonaan uudelta pohjalta. Suunnitelmat rannikkopattereiden rakentamiseksi käynnistyivät pian, mutta keskeisten Tallinna – Porkkala linjan asemien suunnitteluun päästiin vasta 1911-12. Varsinaiseen rakentamiseen päästiin duuman vahvistettua linnoituksen rahoituksen. Keisari Nikolai II antoi huhtikuussa 1914 käskyn merilinnoituksen rakentamisesta ja nimesi sen Pietari Suuren merilinnoitukseksi. Tämä oli osa maailmanlaajuista kilpavarustelua, johon monet Euroopan valtiot panostivat varautuen maailmansotaan. Sarajevon kohtalokkaat laukaukset ammuttiin kesäkuun lopulla ja jo kuukauden päästä Saksa julisti sodan Ranskaa vastaan. Ensimmäinen maailmansota oli alkanut ja Venäjä joutui sotatilaan Saksaa vastaan elokuun alussa.⁹

Pietari Suuren merilinnoituksen keskeisen osan, Tallinnan–Porkkalan osan rakentaminen alkoi syksyllä 1913. Päätös läntisen Hangon alueen linnoittamisesta tehtiin vuoden 1914 lopulla ja Russarön linnakkeen suunnittelu saattoi alkaa. Samanaikaisesti Russarön kanssa linnoittaminen alkoi myös Utössä, Örössä, Storklobbissa ja Lypertössä. Työt alkoivat uusilla linnakkeilla kevättalvella 1915. Ensimmäisiä toimia oli kenttäradan rakentaminen sekä valtaviin betonisten tykkipatterien valu.¹⁰

Russarön linnoituslaitteiden rakentamisesta vastasi hankolainen kivialan yritys Ab Granit, jonka työntekijämäärä kasvoi tämän suururakan johdosta huomattavasti. Vuonna 1912 sillä oli noin 800 työntekijää, 1914 maailmansodan puhjettua 550 ja 1915 peräti 1300, joista huomattava osa työskenteli Russarössä. Tykkipatterien rakentaminen edellytti vankkaa kokemusta kivistä rakentamisen ohella myös teräsbetonikonstruktioiden toteuttamisesta. Granitin puolelta töiden johdosta vastasi diplomi-insinööri Elias Majewski. Apunaan hänellä oli yhtiön taiteellinen johtaja, Ilmari Wirkkala. Mainittakoon, että tämän poika, Tapio Wirkkala syntyi Hangossa 1915, siis aikana jolloin Russarötä alettiin linnoittaa. Granitin vastatessa varsinaisista rakennustöistä toinen hankolainen yritys, Mannerin konepaja huolehti tykkipattereiden mittavista metallitöistä.¹¹

Linnoitustyöläisten lasaretti, venäläinen päiväamäton suunnitelma. Kansallisarkisto: VESA, Pietari Suuren merilinnoitus, saaristoalue, Russarö, piirustukset.

Linnoitustyöntekijöitä varten tarvittiin suuri määrä majoitustiloja, ruokaloita, lääkintätupia, saunoja ja varastoja. Kansallisarkistossa on säilynyt kolmisenkymmentä venäläisten laatimaa piirustusta erilaisia, lähinnä puisia rakennuksia varten. Suunnitelmat ovat lähes kaikki signeeraamattomia ja päiväämättömiä, joissakin on leima g. 1916 eli vuosi 1916. Suurin osa rakennuksista jäi selvästikin rakentamatta, mutta on selvää, että sadat työläiset tarvitsivat useita rakennuksia. Luonteeltaan rakennukset vaikuttavat tilapäisiltä, enimmäkseen rankorakenteisilta parakeilta, joille on tunnusomaista ikkunoiden varustaminen luukuilla. Tähän oli syynä järeiden tykkien laukaisuissa syntyvä paineaalto.¹²

Perustamisvaiheessa saareen rakennettiin kolme patteria, joista yksi oli järeä 234/50 mm tykin patteri ja kaksi kevyen 75/50 mm Canet-tykin patteria. Jälkimmäiset olivat Obuhovin tykkitehtaan tuotantoa. Linnoittamissuunnitelmaan kuului kuusi järeää tykkiä. Ne olivat osa Venäjän merihallinnon Yhdysvalloista Bethlehemin terästehtailta tilatuista neljänätoista tykin erästä, joka oli alunperin määrää myydä Chileen. Vuoden 1915 kesällä työt saarella olivat edenneet niin nopeasti, että kaikki kuusi tykkiä saatiin asennetuiksi avoasemiin ja koeammunnat voitiin käynnistää. Samaan aikaan kun linnoitustöitä tehtiin, majakka- ja luotsitoiminta jatkui saarella entiseen tapaan.¹³

Russarön miehistö koostui Pietari Suuren merilinnoituksen V pataljoonasta. Sen rungon muodosti kaksi patteria ja sen vahvuus vaihteli 250–350 miehen välillä. Linnoitustyöt saarella loppuivat vuoden 1917 alkupuolella kun venäläiset lopettivat helmikuun vallankumouksen jälkeen töiden maksatuksen. Lokakuun vallankumouksen jälkeen Russarön linnakkeen venäläinen miehistö jätti keväällä 1918 järeät tykit rasvattuina paikoilleen, tosin ilman lukkoja. Kevyitä pattereita oli tuhottu räjäyttämällä. Saksalaiset astuivat maihin 3.4. ja linnake vallattiin ilman taisteluita.¹⁴

Sotatoimien loputtua venäläisten jättämiä varuskuntia ja linnakkeita ryhdyttiin inventoimaan ja ottamaan itsenäisen Suomen käyttöön. Sotasaalikeskusosasto laati myös Russaröstä kartan ja luetteloi rakennukset. Vuonna 1918 laaditun kartan mukaan kaikkia em. venäläisten suunnitelmien rakennuksia ei oltu rakennettu.¹⁵ Myös venäläisten jättämät tykit inventoitiin keväällä 1918. Russaröhön oli jäänyt kuusi järeää tykkiä, neljä 75 mm tykkiä, kaksi 75 mm ilmatorjuntatykkiä ja kaksi 47 mm ilmatorjuntatykkiä.¹⁶

Russarön järeät 234 mm Bethlehem-tykit muodostivat itsenäisen Suomen rannikkopuolustuksen vahvan rungon. Kuva 1930-luvulta, Sotamuseo.

RUSSARÖ ITSENÄISEN SUOMEN RANNIKKOLINNAKKEENA

Venäläisten jätettyä Suomenlahden rannikkolinnakkeet nuori tasavalta joutui nopeasti omaksumaan rannikkotyökistön opit ja käytännöt, sillä suomalaisiahan ei oltu moniin vuosiin koulutettu tähän tehtävään. Suomenlinnan rannikkotyökistöpataljoona lähetti syksyllä 1918 Russaröhön 63 miehen erillisen komennuskunnan. Itsenäisyyden alkuvuodet kuuluivat organisaation rakentamiseen ja elokuussa 1921 aloitti vihdoinkin toimintansa Turun Erillinen Rannikkopatteristo, johon kuuluivat Russarön lisäksi Örön, Utön ja Lypertön patterit. Alkuun kaikki patterit sijoitettiin Örön saarelle, mutta talvella 1922 I. patteri muutti Russaröhön. Sen käytössä oli tuolloin kuuden 234 mm tykin järeä patteri ja nelitykkinen 75 mm ilmatorjuntapatteri.¹⁷

Koko itsenäisyyden ensi vuosikymmenen ajan majoitusolosuhteet Russarössä olivat yleinen huolenaihe. Esimerkiksi liikekannallepanosuunnitelmissa ei Russaröhön voitu tilanpuutteen takia sijoittaa lainkaan jalkaväkeä. Entisten venäläiskaudelta peräisin olevien rakennusten, esimerkiksi nykyisen sotilaskodin paikalla olleen, lisäksi saarelle rakennettiin vain kaksi asuinrakennusta (9 ja 19), joiden majoituskapasiteetti jäi luonnollisestikin rajalliseksi. Tähän saatiin huomattava parannus vuonna 1932 kun uusi kasarmi, itsenäisen Suomen ensimmäinen moderni funkiskasarmi valmistui. Arkkitehti Ragnar Ypyä suunnitteli kasarmin puolustusministeriön teknillisen osaston rakennustoimistossa kesäkuussa 1931. Se oli varustukseltaan ensiluokkainen ajanmukaisine keittiöineen ja valoisine majoitustiloineen. Mäkisen mukaan rakennuksen ulkoasu oli pelkistetyn yksinkertainen valkoisiksi rapattuine julkisivuineen. Rakennuksen pohjakaava perustui valoisaan sivukäytäväratkaisuun.¹⁸

Russarön funkiskasarmi talvisodan aikana naamioituna. Kuva Rannikon puolustaja 1/1975.

Hangon edustalta karkoitettu neuvostoristeilijä Kirov. Kuvälähde Wikipedia.

Talvisodan aattona lokakuussa 1939 Neuvostoliitto vaati saada haltuunsa Suomenlahden ulkosaaret ja lisäksi se edellytti tukikohdan vuokraamista Hangosta. Neuvottelujen kuluessa vuokra vaatimus rajoitettiin koskemaan Russarön linnakesaarta. Samaan aikaan Russarössä valmistauduttiin tulevaan sotaan reserviläisten kertausharjoituksin. Hangossa talvisodan ensimmäinen ilmapommitus koettiin 30.11.1939. Samaan aikaan saatiin tieto, että neuvostoristeilijä Kirovin johtama saattue oli lähestymässä Hankoa. Joulukuun ensimmäisenä päivänä Kirovistä saatiin havainto ja sen oltua 24 kilometrin päässä alettiin Russaröstä ampua häirintätulta. Kun Kirov oli 20 kilometrin päässä sai se osuman ja syttyi tuleen. Kirov kääntyi ja sitä saattaneet hävittäjät seurasivat perässä. Russarön linnake oli osoittautunut valmiutensa viholliselle eikä sitä talvisodan aikana enää yritetty vallata.¹⁹

Moskovan rauhassa 12/13.3.1940 Hankoniemi ympäristöineen jouduttiin vuokraamaan Neuvostoliitolle kolmekymmeneksi vuodeksi. Aikaa evakuointiin oli vain runsas viikko, joten Russarössäkin alkoi kiivas tykkien purkaminen, Ensimmäisenä kuljetettiin saarelta Canet-tykit, mutta 234 mm Bethlehem-tykkien purkaminen ja kuljetus oli huomattavasti hankalampaa. Näiden järeiden tykkien pelkät putket painoivat yli 30 tonnia. Paikalle saatiin Turun ja Helsingin telakoiden ja konepajojen miehiä varusmiesten lisäksi. Neljä ensimmäistä järeää tykkiä saatiin mantereelle 20. maaliskuuta ja kaksi viimeistä luovutusta edeltävänä päivänä 21. maaliskuuta.²⁰

Neuvostoliittolaiset isännöivät Russarötä ja Hankoniemeä koko välirauhan ajan. Kaikkiaan aluetta valvoi 30000 hengen varuskunta. Tuon ajan Russaröstä on ainakin toistaiseksi vain niukalti tietoa. Uusia rakennuksia ei saarelle juurikaan rakennettu, vanhojakin kohdeltiin osin kehnosti. Saarelle rakennettiin neljä 130 mm tykkipatteria. Suomen hallitus totesi 25. kesäkuuta 1941 maan olevan uudelleen sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Hankoniemen tukikohta menetti eristäytyneenä merkityksensä Neuvostoliiton strategiassa ja vihdoinkin lokakuussa 1941 Neuvostoliitto päätti tyhjentää tukikohdan. Evakuointi alkoi lokakuussa ja päättyi 2. joulukuuta 1941.²¹

Russarö oli venäläisten jäljiltä mittavien korjausten ja varustelujen tarpeessa. Ensimmäisenä toimenä ryhdyttiin asentamaan takaisin täältä evakuoituja tykkejä. Kolme järeää tykkiä saatiin asennetuiksi kesällä 1942, loput kolme myöhemmin. Venäläiset olivat räjäyttäneet osan 130 mm tykeistä osan jäädessä ehjiksi. Vaikka elettiin jälleen sota-aikaa, ryhdyttiin puolustusministeriössä suunnittelemaan uusia rakennuksia. Vuonna 1943 valmistui kivinen, klassistinen asuinrakennus aliupseereille (rakennus 16). Sen oli suunnitellut jo kesäkuussa 1939 arkkitehti Elsi Borg (Elsi Borg-Lindfors/ sign. Bgl). Vuonna 1941 venäläisten jätettyä saaren, sen kerrotaan olleen rakenteilla ja ulkoseinien olevan pystyssä. Rakennus voitiin siis viimeistellä asuttavaan kuntoon vasta vuonna 1943.²² Sodan aikaisia rakennuksia on myös betoninen järeä torni (rakennus 6), merivartiotorni (49), asuinrakennukset 22, 54 ja 55, korjauspaja 61, varastot 30 ja 34 sekä suurehko joukko kalliosuojia ja muita suojarakennuksia. Myös miehistökasarmi jouduttiin korjaamaan 1942 perusteellisesti vuokralaisten jäljiltä. Suuri osa jakosodan aikaisesta korjaustyöstä tehtiin vankityövoimalla.²³

Jälleenrakennuskaudella linnakkeen sosiaalisia oloja pyrittiin kehittämään. Vuosina 1949-50 rakennettiin kasarmirakennuksen lähelle puinen sotilaskotirakennus. Myös useita asuinrakennuksia kunnostettiin ja uusi asuinrakennus 29 rakennettiin 1952. 1960-luvun alussa toimeenpantiin Russarön kasarmin peruskorjaus, jonka suunnitteli arkkitehti Pentti Aarnio, ja kasarmi vihittiin uudelleen käyttöön 21. 3. 1961. Kahdenkymmenen vuoden kuluttua ahtaaksi todettua kasarmia päästiin laajentamaan. Laajennussuunnitelmat laati arkkitehtitoimisto Ålander-Packalén-Korsström alkuvuodesta 1982. Laajennuksen yhteydessä vanhan kasarmin julkisivut lämpöeristettiin betonilevyin. Laajennus valmistui samana vuonna. Sama toimisto suunnitteli 1988 rakennuksen 16 peruskorjauksen. 1980-luvulla rakennettiin myös kaksi suojarakennusta.²⁴

Russarön aseistusta modernisoitiin 1960-luvulla. Järeät Bethlehem-tykit sähköistettiin. 152 mm Canet-tykit varustettiin Tampellan putkilla. 1970-luvulla Russarön majakan viereen rakennettiin 100 mm tornikanuunapatteri. Uudistetut 152 mm Tampellat korvattiin täysin kotimaisilla 130 mm Tampellan tornikanuunoilla. Ne sijoitettiin järeiden tykkien vasemman ja oikean jaoksen paikalle samalla kun järeät tykit poistettiin käytöstä. Ainoastaan keskijaoksen kaksi tykkiä jätettiin 1983 paikalleen museotykeiksi. Viimeiset ammunnat 234 mm tykeillä suoritettiin 1975. Keskijaoksen patteria ja sen kahta tykkiä on kunnostettu vuosina 2011-2012.²⁵

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Kansallisarkisto, Helsinki

Rakennushallituksen piirustukset

Liikenneviraston arkisto, Helsinki

Merenkulkuhallituksen majakkapiirustukset

Museoviraston arkisto, Helsinki

Museovirasto, rakennusperintörekisteri

Museovirasto, meriväylien rakennusperintö

www.nba.fi/fi/File/1005/merivaylien-rakennusperinto.pdf

Puolustushallinnon rakennuslaitoksen arkisto, Hamina

Russarö: rakennuspiirustukset

Sotamuseo, Helsinki

Valokuva-arkisto

Amirhanov, L. I.: Morskaja krepost imperatora Petra Velikago. Sankt-Peterburg 1995.

Arimo, Reino: Suomen linnoittamisen historia 1918–1944, Otava, Helsinki (Keuruu) 1981.

Castren, Klaus: Majewski-suku Suomessa. Genos 70. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirja. 1999. http://www.genealogia.fi/genos/70/70_38.htm

Birgitta Ekström Söderlund & Marketta Wall: Hangossa kuin ulkomailla konsanaan II. Oy Nord Print Ab, Helsinki 2007.

Enqvist, Ove: Itsenäisen Suomen rannikkotykit 1918–1998. Sotamuseon julkaisuja 1/1999. Jyväskylä 1999.

Enqvist, Ove: Kellä saaret ja selät on hallussaan... Rannikopuolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2007.

Karsten, Leo: Aktiebolaget Granit 1886-1936. Helsingfors 1936.

Kuronen, Erkki: Russarö. Luotsien, majaknavartijoiden ja sotilaiden saari. Tammissaari 2011.

Laati, Iisakki: Lots- och fyrväsendets i Finland historia 1808–1946. Sjöfartstyrelsen. Helsingfors 1949.

Laurell, Seppo: Suomen majakat – Finska fyrar – Finnish lighthouses. Nemo – Merenkululaitos. Jyväskylä 1999.

Laurell, Seppo: Valo merellä – Ljuset till havs. Suomen majakat – Finlands fyrar 1753–1906. John Nurminen Säätiö – John Nurminens stiftelse. Porvoo 2009.

Lähteenoja, Aino: Lots- och Fyrväsendets i Finland historia intill år 1808. Sjöfartstyrelsen. Helsingfors 1949.

Mäkinen, Anne: Suomen valkoinen sotilasarkkitehtuuri 1926–1939. Bibliotheca Historica 53. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2000.

Pakola, Johanna: Suljetut saaret. Julkaisija Turun Rannikopatteriston Perinneyhdistys ry – Turun Sanomat. Turku 2007.

Rannikon puolustaja -lehden vuosikerrat 1967-

Silvast, Pekka: HanRPsto, Hangon Rannikopatteristo 1921-1998, Rannikkotyöstön Upseeriyhdistys r.y., Helsinki (Jyväskylä) 1998.

Tiilikainen, Heikki – Enqvist, Ove: Tykkien ja ihmisten saaret. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 2012.

Lähdeviitteet:

¹ Lähteenoja 1949, 164.

² Lähteenoja 1949, 153; Laurell 1999, 243; Laurell 2009, 97-101; Kansallisarkisto, rakennushallituksen piirustusarkisto; Merenkulkuhallituksen majakkapiirustukset, Liikenneviraston arkisto.

³ Kansallisarkisto, rakennushallituksen piirustusarkisto; Merenkulkuhallituksen majakkapiirustukset, Liikenneviraston arkisto; Laurell 1999, 243.

⁴ Finlands Allmänna Tidning n:o 183, 11.8.1862.

⁵ Laurell 1999, 243.

⁶ Hangö Bladet n:o 166, 31.10.1910.

⁷ Merenkulkuhallituksen majakkapiirustukset, Liikenneviraston arkisto.

⁸ Kuronen 2011, 7, 27-28; Laati 1949, 150; <http://ilmatieteenlaitos.fi/tiedote/1128679562>

⁹ Tiilikainen – Enqvist 2012, 17-18.

¹⁰ Tiilikainen – Enqvist 2012, 20; Silvastin mukaan linnoitustyöt käynnistyivät jo 1912, mille tiedolle en ole löytänyt vahvistusta. Linnoitustöitä johti hänen mukaansa insinöörieversti Sokin. Silvast 1998, 18.

¹¹ Karsten 1936, 57-58.

¹² Kansallisarkisto, 7282 Pietari Suuren merilinnoitus. Saaristoalue. Russarö. Piirustukset. Морская крепость Петра Великого. Шхерный район. Руссар-э. Чертежи. (1916)

¹³ Pakola 2007, 149; Enqvist 1999, 164.

¹⁴ Silvast 1998, 21, 30-36.

¹⁵ Enqvist 2007, 141.

¹⁶ Arimo 1981, 54.

¹⁷ Silvast 1998, 21, 37-39.

¹⁸ Silvast 1998, 21, 53-54; Mäkinen 2000, 93-95.

¹⁹ Silvast 1998, 63–68.

²⁰ Silvast 1998, 70-77.

²¹ Tiilikainen – Enqvist 2012, 288-293; Silvast 1998, 104.

²² Kuronen 2011, 39; vrt. Mäkinen 2000, 154, kuvan 68 piirustus.

²³ Silvast 1998, 106-107, 116; Enqvist 1999, 131; Puolustushallinnon rakennuslaitoksen arkisto, Russarön piirustukset.

²⁴ Puolustushallinnon rakennuslaitoksen arkisto, Russarön piirustukset.

²⁵ Silvast 1998, 138, 154; Enqvist 1999, 167; Rannikonpuolustaja 3/2011, 56-57.

Russarön kallioinen luonto ja sotahistorialliset rakenteet sulautuvat toisiinsa paikoin saumattomasti.

RUSSARÖN RAKENNUKSET KOHDELUETTELO

Kohteiden otsikossa rakennusnumero, käyttö ja rakennusvuosi.

RUSSARÖ 1229 3 Varasto / ei käytössä 1928
RUSSARÖ 1229 4 Vaja / ei käytössä 1933

Rakennukset 3 ja 4.

Vanhan puusillan kupeessa sijaitsee kaksi pientä lautarakenteista varastovajaa, joista rantaa lähinnä oleva entinen palokaluvaja on vuodelta 1928 ja toinen vuodelta 1933. Punamullatut rakennukset liittyvät puusillan rantanäkymään.

Kaksi maisemallisesti merkittävää vaatimatonta vanhaa talousrakennusta sataman ja vanhan puusillan kupeessa.

RUSSARÖ 1229 5 Varasto / ei käytössä 1923

Pienehkö hirsirakenteinen varasto on itsenäisyyden alkuvuosilta. Se on ollut henkilökunnan saunana ja pyykkitupana. Punaiseksi maalatun rakennuksen vuoraus on saumarimaa.

Vaatimaton talousrakennus itsenäisyyden alkuvuosilta.

RUSSARÖ 1229 6 Järeä torni 1942

Jatkosodan aikana rakennettu pyöreä teräsbetonitorni saaren pohjoisrannalla. Julkisivut ovat peittämätöntä betonia, jossa näkyy muottilaudoituksen jäljet. Julkisivuissa on naamiointiverkkojen kiinnitysrautoja. Kahden kerroksen kapeat tähytysaukot kiertävät rakennusta.

Rannikkopuolustuksen jyhkeä monumentti jatkosodan ajalta.

RUSSARÖ 1229 7

Varasto/vanha leipomo/ei käytössä

1941

Rakennus 7, entinen sota-ajan leipomo.

Linnakesaaren leipomo on rakennusluettelon mukaan vuodelta 1941 ja siis ilmeisestikin neuvostoliittolaisten rakentama. Sota-ajan olosuhteet pakottivat maastouttamaan rakennuksen ja suojaamaan sen katon sirpaleilta. Rakennus on muurattu paikallisista luonnonkivistä ja sen katto on ladottu kivistä ja maasta teräksisten kiskojen varaan. Pitkään käytöttä ollut rakennus on rappeutunut sisätiloiltaan.

Sota-ajan muonituksen kannalta tärkeä rakennus rinteeseen maastoutettuna. Muisto vuokra-ajalta.

RUSSARÖ 1229 8

Varasto 1933

Rakennus 8, varasto.

Satamatien varrella sijaitseva pitkä rankorakenteinen varstorakennus on vuodelta 1933. Rakennuksen julkisivut on uusittu punaiseksi maalatulla lomalaudoituksella. Vesikatossa on uudehko profiloitu pelti.

Linnakesaaren satamamiljööseen kuuluva suuri varstorakennus 1930-luvulta.

RUSSARÖ 1229 9 Asuinrakennus / ei käytössä 1923

Rakennus 9, entinen linnakkeen päällikön asuintalo.

Saaren pohjoisrannan kalliolla sijaitseva kaksikerroksinen, noppamainen asuinrakennus on valmistunut vuonna 1923 linnakkeen päällikön virka-asunnoksi. Hirsirunkoinen, saumarimavuorattu rakennus on aumakattoinen ja siihen liittyy kylkiäisenä yksikerroksinen lasiveranta. Rakennuksen muoto on antanut sille lisänimen Mustepullo. Rakennuksen suunnittelija ei ole tiedossa. Vuonna 1948 se on peruskorjattu, mutta viime vuosikymmenet se on ollut tyhjillään ja rappeutunut erittäin huonoon kuntoon. Rakennuksen ympärillä on jälkiä vanhasta puutarhakulttuurista. Kalliolle johtaa betoniportaat. Pihapiirin tuntumassa on myös asuinrakennuksen ikäinen puinen ulkokuonerakennus, rakennus 28, joka on niin ikään erittäin huonossa kunnossa.

Aikanaan merkittävä linnakkeen päällikön asuinrakennus, joka on päässyt korjauskelvottomaan kuntoon.

RUSSARÖ 1229 10 Kellari 1932

Kasarmin vieressä sijaitseva maakellari on sen kanssa samalta ajalta, vuodelta 1932. Seinärakenteet ovat betonia ja tiiltä. Siinä on matala harjakatto. Rakennus on peruskorjattu 1984.

Kasarmiin liittyvä talouskellari.

RUSSARÖ 1229 11 Odotuskoppi 1985?

Tiettävästi tupakkakatokseksi 1985 rakennettu tilapäisrakennus.

Tilapäisrakenne.

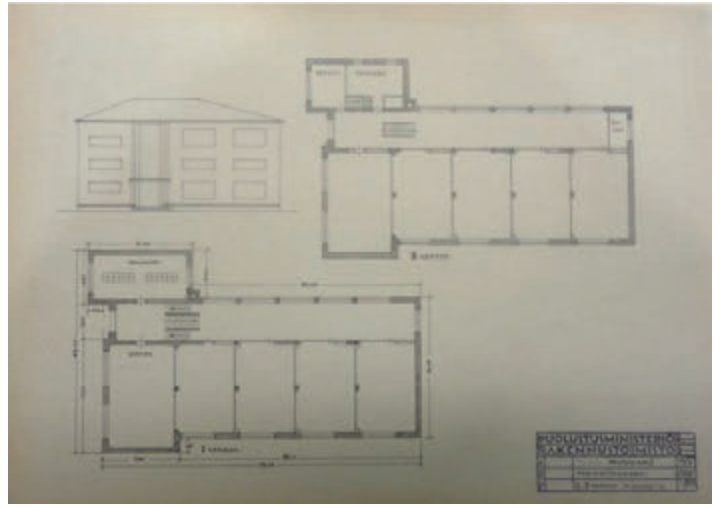
RUSSARÖ 1229 12 Kasarmi 1932

Rakennus 12, Russarön kasarmi

Kasarmin sivukäytävä.

Kasarmin pohjat ja julkisivu vuoden 1942 korjauksessa. Puolustushallinnon rakennuslaitoksen arkisto, Hamina.

Russarön kasarmien suunnitelmat laadittiin puolustusministeriön teknillisen osaston rakennustoimistossa 1931 arkkitehti Ragnar Ypyän johdolla. Se oli alku puolustushallinnon funktionalistisille rakennuksille, kuten Niinisalolle, Tilkalle ja Helsingin autopataljoonalle. Kolmikerroksinen tiili- ja betonirakenteinen kasarmi perustui sivukäytäväratkaisuun. Julkisivut olivat alunperin valkoisiksi rapatut ja ikkunat nauhaikkunoita. Rakennusta kattaa aumakatto. Länsipään upotettu pääsisäänkäynti muodostaa vertikaalin aiheen. Sitä koristaa Gunnar Finnen leijona-reliefi. Russarön kasarmi edusti aikansa edistynyttä kasarmisuunnittelua, jonka päämääränä oli hygieenisesti korkeatasoiset valoisat tilat pesuhuoneineen, keittiöineen ja ruokasaleineen. Sivukäytäviä käytettiin voimistelusaleina ja elokuvateatterina.

Vuokrakauden jälkeen vuonna 1942 rakennus peruskorjattiin. Seuraava suuri peruskorjaus toteutettiin arkkitehti Pentti Aarnion suunnitelmin vuosina 1960-61, jolloin rakennukseen mm. sijoitettiin ensi kertaa WC-tilat. Kahdenkymmenen vuoden kuluttua ahtaaksi todettua kasarmia päästiin laajentamaan. Laajennussuunnitelmat laati arkkitehtitoimisto Ålander-Packalén-Korsström alkuvuodesta 1982. Laajennuksen yhteydessä vanhan kasarmien julkisivut lämpöeristettiin betonilevyin. Laajennus valmistui samana vuonna. Suunnitelmaan kuulunut liikuntahalli sotilaskodin vierellä jäi toteutumatta.

Funktionalismin kauden arkkitehtonisesti merkittävä kasarmirakennus, jonka alkuperäinen asu on muuttunut vuoden 1982 laajennuksen ja peruskorjauksen yhteydessä.

RUSSARÖ 1229 13 Merivesikaivo 1966

Kohdetta ei ole dokumentoitu tässä selvityksessä.

RUSSARÖ 1229 15 Varasto/valonheitin Varasto / ei käytössä 1932

Kohdetta ei ole dokumentoitu tässä selvityksessä.

RUSSARÖ 1229 16 Asuinrakennus 1943

Rakennus 16.

Tiilestä muuratun valkoiseksi rapatun aliupseerirakennuksen piirustukset laadittiin puolustusministeriön teknillisen osaston rakennustoimistossa elokuussa 1939. Klassisistisen rakennuksen suunnittelijana oli arkkitehti Elsi Borg. Rakennustyöt jäivät kesken talvisodan ja sitä seuranneen vuokrakauden aikana ja niitä päästiin jatkamaan jatkosodan aikana. Rakennus valmistui 1943. Rakennuksessa oli kaksi sisäänkäyntiä ja kaksi asuntoa. Rakennusta on peruskorjattu 1948 ja 1988, jolloin rakennus lämpöeristettiin (arkkitehtitoimisto Ålander-Packalén-Korsström). Tämä muutos on muuttanut julkisivujen klassisistista ilmettä.

Sotavuosien klassisistista asuntoarkkitehtuuria.

RUSSARÖ 1229 17 Vaja / ei käytössä 1943

Rakennukseen 16 liittyvä saman ikäinen lautarakenteinen, harjakattoinen ulkorakennus.

RUSSARÖ 1229 18 Varasto/puhelinkeskus / ei käytössä 1927

Rakennus 18.

Tämä viisikulmainen jyrkävä graniittikvaadereista ja betonista muurattu rakennus lienee tarkoitettu 1920-luvulla jonkin tornin jalustaksi. Sen paksujen seinien suojissa on kellaritila, jonne johtaa panssariovi. Rakennuksessa on myöhemmin toiminut puhelinkeskus.

Jyrkävä 20-luvun kivrakenne.

RUSSARÖ 1229 19 Asuinrakennus / ei käytössä 1927

Rakennus 19.

Hirsirunkoinen pitkä asuinrakennus on vuodelta 1927. Rakennuksen vuoraus on punaiseksi maalattua saumarimaa. Ullakon ja kahden sisäänkäynnin lunetti-aiheet sekä korostettu valkea räystääslista antavat rakennukselle klassisistisen asun. Rakennus on ollut pääasiassa kantahenkilökunnan käytössä sekä kasarmia korjattaessa 1960 myös miehistökäytössä. Se on ollut pitkään käytössä ja sen seurauksena rapistunut. Rakennus on varsin alkuperäisessä asussa. Asuinrakennukseen ovat liittyneet ulkohuonerakennus 20 ja maakellari 21.

Kaksikymmentäluvun puolustushallinnon asuntoarkkitehtuuria alkuperäisessä asussaan.

RUSSARÖ 1229 20 Ulkokäymälä/ ei käytössä 1928

Rakennukseen 19 liittyvä lautarakenteinen telttakattoinen ulkokäymälärakennus vuodelta 1928.

RUSSARÖ 1229 21 Kellari / ei käytössä 1928

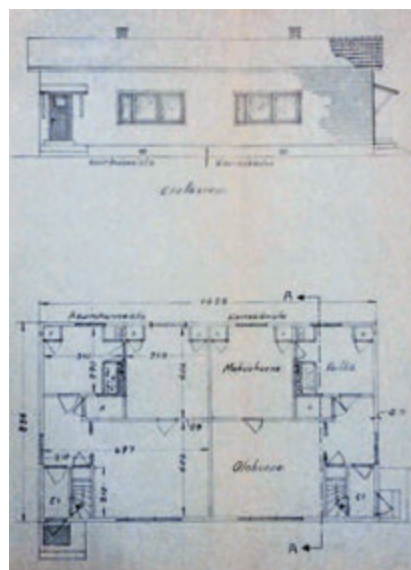
Rakennus 21, kellari.

Rakennukseen 19 liittyvä maakellari vuodelta 1928. Sen seinärakenteena on betoni, tiili ja ulkomuurauksena luonnonkivi. Kellariin on sisäänkäynti molemmista päistä. Rakennusta on käytetty kantahenkilökunnan perunakellarina.

RUSSARÖ 1229 22 Asuinrakennus / ei käytössä 1943

Rakennus 22.

Rakennuksen 22 mittauspiirustus 1948, Puolustushallinnon rakennuslaitoksen arkisto, Hamina.

Jatkosodan aikana rakennettu kahden perheen puinen asuintalo on vuodelta 1943. Se on Ahlströmin Varkauden tehtaan valmistalo, joka on koottu paikalla puuelementeistä. Tätä tyyppiä rakennettiin jatkosodan aikana monille linnakesaarille. Pakolan mukaan (Pakola 2007) aliupseerirakennus on tuotu Russaröhön 1943 Ahvenanmaalta Sommarön linnakkeelta. Kyseessä on todennäköisesti tämä rakennus. Rakennuksen julkisivut ovat vaakasuoraa limilautaa ja maalatut punaisiksi. Päädyissä olevien sisäänkäyntien suojana on vinotukien varassa olevat avokatokset. Sokkeli on betonista. Rakennus on ollut pitempään asumattomana, mutta vaikuttaa vielä kunnostuskelpoiselta.

Sota-ajan puinen valmistalo, joka on säilyttänyt pääosin alkuperäisen asunsa.

RUSSARÖ 1229 23 Vaja / ei käytössä 1928

Rakennus 23.

Aumakattoinen lautarakenteinen liiterirakennus on rakennettu 1928 rakennuksen 19 käyttöön. Liiteri on vuorattu saumarimalla ja maalattu punaiseksi valkoisin listoin. Rakennus oli sittemmin myös rakennuksen 22 asukkaiden käytössä. Rakennus on säilynyt alkuperäisessä asussaan.

Kaksikymmentäluvun liiterirakennus alkuperäisessä asussa.

RUSSARÖ 1229 24 Merivartiotorni 1989

Vuonna 1989 rakennettu merivartiotorni.

RUSSARÖ 1229 25 Varasto/käymälä / ei käytössä 1952

Erittäin pieni lautarakenteinen ulkokuonerakennus vuodelta 1952 on kuulunut rakennukseen 29. Huonokuntoinen.

RUSSARÖ 1229 27 Öljyvarasto/kasarmin 1972

Kasarmin öljyvarasto on vuodelta 1972.

RUSSARÖ 1229 28 Käymälä/liiteri 1924

Linnakkeen päällikön asuintaloon (9) liittynyt lautarakenteinen ulkokuonerakennus on vuodelta 1924. Huonokuntoinen.

RUSSARÖ 1229 29 Asuinrakennus 1952

Rakennus 29.

Rakennus 29 liittyy 1950-luvun alussa käynnistyneeseen Russarön asunto-olojen parannukseen. Kahden perheen asuintalo on puurakenteinen valmistalo, todennäköisesti Ahlströmin talotehtaan tuotantoa. Pakolan (Pakola 2007, 155) mukaan valmistalopaketti ”löytyi” aikoinaan Tulliniemen varastosta. Se on saaren muista valmistaloista poiketen puolitoistakerroksinen. Avokuistit ovat rakennuksen pitkällä sivulla. Vaakasuora limi- laudoitus on maalattu punaiseksi, listoitus ja kuistit ovat valkoiset. Talossa on tiilikatto. Rakennus on asu- maton.

Jälleenrakennuskauden valmistalo, joka on alkuperäisessä asussa.

RUSSARÖ 1229 30 Varasto 1941

Rakennus 30.

Rakennuksen 30 ovi saranoineen.

Satamassa sijaitseva pitkä varastorakennus on rakennettu vuonna 1941. Toistaiseksi on selvittämättä onko se venäläisten rakentama, sillä nämä poistuivat saarelta joulukuussa 1941. Rankorakenteinen rakennus on vuorattu punaiseksi maalatulla saumarimalla. Suurten pariovien saranat ovat erikoiset, ehkä venäläistä mallia. Pel- tikatto on uusi. Rakennuksen pohjoispää liittyy rakennukseen 59.

Sota-ajan varastorakennus, jolla merkitystä satamanäkymän kannalta.

RUSSARÖ 1229 32 Paja 1938

Rakennus 32, vanha paja.

Kasarmin pohjoispuolella sijaitseva suurehko pajarakenus on vuodelta 1938. Se on rakennettu osaksi tiilestä, osaksi puusta. Puisen osan seinät ovat punaiseksi maalattua lomalautaa. Rakennuksen julkisivut ovat rapistuneet. Vesikaton katteena on uusi profiloitu pelti.

Sotaa edeltävän kauden pajarakennuksella on keskeinen asema linnakemiljöössä.

RUSSARÖ 1229 33 Liiteri / ei käytössä 0

Rakennusvuodeltaan tuntematon pieni puuvaja.

RUSSARÖ 1229 34 Varasto/liiteri / ei käytössä 1944

Rakennus 34.

Huonokuntoinen lautarakenteinen vaja sota-ajalta.

RUSSARÖ 1229 35 Puhdistamo 1985

Kohteelle ei ollut pääsyä selvityksen aikana.

RUSSARÖ 1229 36 Kompostorirakennus 1994

Kohteelle ei ollut pääsyä selvityksen aikana.

RUSSARÖ 1229 40 Entinen majakanvartijoiden talo 1912

Rakennus 40, entinen majakanvartijoiden talo.

Hangon majakan vierellä on ollut majakanvartijoiden asuintalo jo 1830-luvulta, jolloin saatiin ensimmäinen valomajakka. Vuonna 1862 kivimajakan rakennustöiden yhteydessä rakennettiin uusi puinen asuintalo. Nykyinen, aiempia suurempi asuinrakennus rakennettiin 1912 luotsi- ja majakkaylihallituksen insinöörikonttorissa 1911 laadittujen piirustusten (kuva sivulla 7) mukaan. Rakennuksessa oli kolme umpikuistillista sisäänkäyntiä ja neljä asuntoa. Rakennus on säilynyt pääpiirteissään vuoden 1912 asussa, lukuun ottamatta katonharjan päätykoristeita. Hirsirakennuksen julkisivut ovat punaiseksi maalattua saumarimaa. Ikkunat ovat aikakaudelle tyypillistä moniruutuista mallia. Sokkeli on muurattu graniittikvaadereista. Vesikatto on uutta peltiä. Hyvin hoidettu rakennus on nykyisin vapaa-ajan käytössä.

Historialliseen majakkakokonaisuuteen kuuluva, pääpiirteissään alkuperäisessä asussa säilynyt majakanvartijain talo.

RUSSARÖ 1229 41 Kellari / metsästysmaja 1912

Majakanvartijoiden talon länsipuolella on 1800-luvun makasiinin kivijalan jäännökset. Sen lähellä on jyrävä lohkotilistä muurattu makasiini, jonka rakennusvuodeksi on mainittu 1912. Kurosen (Kuronen 2011, 30) mukaan se olisi 1800-luvun puolelta. Taitavaa kivityötä olevassa muurauksessa on käytetty makkarasaumaa. Perimätiedon mukaan makasiinia on käytetty mm. ruutivarastona sumutykkiä varten, myöhemmin se on ollut perunakellarina ja 1980-luvulla paikallinen metsästysseura sai rakennuksen käyttöönsä ja sisusti sen metsästysmajaksi.

Jyrävä kivimakasiini majakkaympäristössä silokallioiden keskellä.

RUSSARÖ 1229 42 Vartiokoppi 1987
Kohteelle ei ollut pääsyä selvityksen aikana.

RUSSARÖ 1229 43 Halkovaja 1923

Rakennus 43.

Kiinteistöluettelon mukaan majakanvartijain talon lähellä oleva suurehko vaja on rakennettu 1923, Kurosen (Kurosen 2011, 29) mukaan 1800-luvulla. Merenkulkuhallituksen Russarön majakan piirustuksissa on samantyyppinen vaja, jonka rakennusvuodeksi ilmoitetaan 1862. Saattaa olla, että rakennus on korjattu nykyiseen asuunsa 1923. Rankorakenteinen harjakattoinen rakennus on vuorattu saumarimalla, joka on maalattu punaiseksi. Laudoitus on melko ravistunut. Rakennus oli määrä kattaa uudestaan kesällä 2012.

Historialliseen majakkaympäristöön kuuluva vanha ulkorakennus.

RUSSARÖ 1229 44 Savusauna 1993

Rakennus 44 oikealla, vasemmalla 43.

Pieni hirsinen savusauna sijaitsee majakan lähiympäristössä fladan rannalla lähellä rakennusta 43.

RUSSARÖ 1229 45 Käymälä 0
Uudehko ulkokäymälä.

RUSSARÖ 1229 46 Entinen luotsien asuinkasarmi 1903

Saaren toiminnallisessa keskuksessa lähellä funkis-kasarmia on entinen luotsien asuinkasarmi, joka on rakennettu 1903. Rakennuksen alkuperäisiä suunnitelmia ei ole tämän selvityksen kuluessa löydetty. Rakennuksen tyylipiirteet viittaavat kuitenkin luotsi- ja merenkulkulaitoksen samanaikaisiin majakanvartijoiden ja luotsien asuinkasarmeihin. Rakennus on rakennettu korkealle graniittisokkelille ja myös kolmen sisäänkäynnin portaat ovat poikkeuksellisen jyrkeistä graniittikvaadereista. Rakennus on vuorattu punaiseksi maalatulla saumarimala, listoitukset ovat valkoiset. Ikkunat ovat samantyyppiset moniruutuiset kuin majakanvartijoiden talossa. Ulakon päätyikkuna on normaalia suurempi. Rakennus on ollut sotien jälkeisen ajan kantahenkilökunnan asuntona. Rakennus on peruskorjattu 1980.

Russarön kulttuurihistoriallisesti merkittävään luotsitoimintaan liittynyt saaren vanhin asuinrakennus.

RUSSARÖ 1229 47 Entinen luotsitupa / varasto / ei käytössä 1923

Rakennus 47, Kotkanpesä.

Rakennuksen 47 rakennusvuodeksi mainitaan kiinteistöluettelossa (kirave) rakennusvuodeksi 1923. Kurosen (Kuronen 2011, 28) mukaan entinen luotsitupa on rakennettu viimeistään 1800-luvun lopulla. Rakennuksen ikkunat ovat samantyyppiset kuin luotsikasarmissa 46 ja majakanvartijoiden rakennuksessa 40, mikä saattaa viitata rakennuksen syntyyn 1900-luvun alkuvuosina. Kotkanpesäksi nimetyssä, pienehkössä kallion päälle sijoitetussa rakennuksessa on korkea betoninen sokkeli. Hirsinen lyhytnurkalle salvottu rakennus on vuorattu saumarimalla. Rakennus on maalattu punaiseksi, nurkkalistat ja ikkunan vuorilaudat ovat valkoiset. Rakennuksen kyljessä on pulpettikattoinen umpikuisti, todennäköisesti alkuperäinen. Rakennus on ollut pitkään käytöttä ja rappeutunut korjauskelvottomaksi. Vesikatto on rikki, seinähirret lahoja ja vuoraus ravistunut. Rakennus

nuksen taustalla, kallion korkeimmalla paikalla kohoaa merivartiotorni.

Saaren luotsiperinteeseen kiinteästi kuulunut rakennus, joka on pahoin rappeutunut.

RUSSARÖ 1229 48 Varasto / ei käytössä 1923

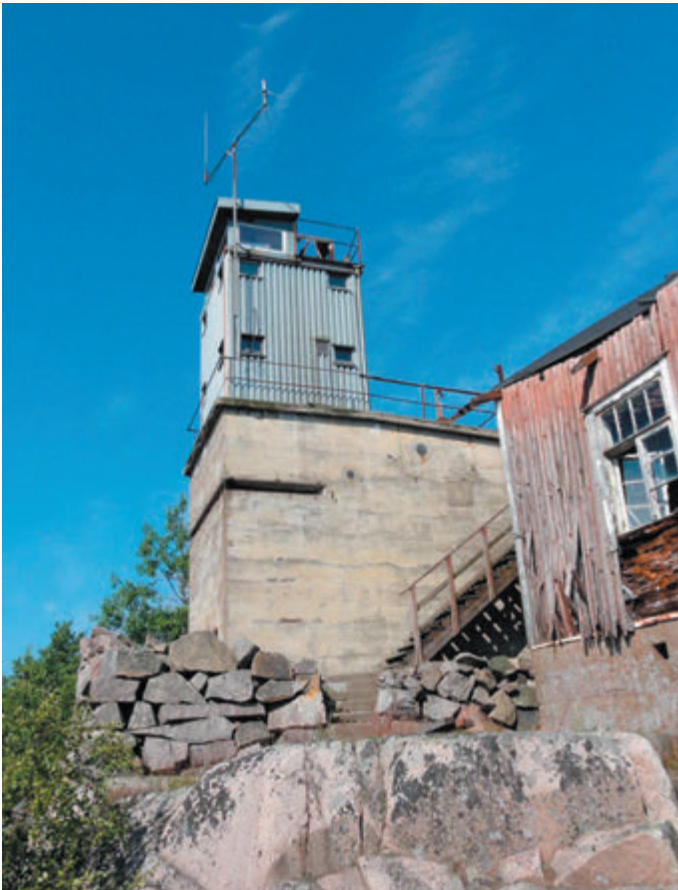

Rakennus 48.

Rakennus 48 on ollut alunperin luotsitalon saunana. Sotien jälkeen hirsirunkoista rakennusta on käytetty mm. kanalana. Tuolloin rakennuksen muurit ja savupiippu purettiin. Rakennus on vuorattu punaiseksi maalattulla saumarimalla. Vesikaton katteena on huonokuntoinen huopa.

Vaatimaton 1920-luvun talousrakennus.

RUSSARÖ 1229 49 Merivartiotorni (vanha) 1942

Merivartiotorni on rakennettu vanhan luotsituvan viereen kallionnyppylälle jatkosodan aikana saaren vapauduttua neuvostovuokralaisista. Perustuksen alin osa on lohkokiviä, jonka päälle on valettu teräsbetoninen runko. Tornin kapeampi yläosa on vuorattu myöhemmin profiilipellillä.

Sodanaikainen merivartiotorni saarta hallitsevalla paikalla.

RUSSARÖ 1229 50 Varasto 1976

Uudehko varastorakennus.

RUSSARÖ 1229 51 Öljysäiliörakennus 0

Kohteelle ei ollut pääsyä selvityksen aikana.

RUSSARÖ 1229 53 Öljysäiliörakennus/ei käytössä 1983

Kohteelle ei ollut pääsyä selvityksen aikana.

RUSSARÖ 1229 54 Asuinrakennus / ei käytössä 1944

Rakennus 54.

Rakennus 54 on identtinen rakennuksen 22 kanssa eli se on myös Ahlströmin Varkauden tehtaan valmistalo, joka on koottu paikalla puuelementeistä. Rakennuksen julkisivut ovat vaakasuoraa limilautaa ja maalatut punaisiksi. Päädyissä olevien sisäänkäyntien suojana on vinotukien varassa olevat avokatokset. Sokkeli on betonista. Rakennus on ollut pitkään käytössä.

Sota-ajan valmistalo, joka on säilyttänyt pääosin alkuperäisen asunsa.

RUSSARÖ 1229 55 Asuinrakennus / ei käytössä 1945

Rakennus 55 vesakon ympäröimänä.

Rakennus 55 on samaa tyyppiä kuin rakennukset 22 ja 54. se on myös Ahlströmin Varkauden tehtaan valmistalo, joka on koottu paikalla puuelementeistä. Rakennuksen julkisivut ovat vaakasuoraa limilautaa ja maalatut

punaisiksi. Päädyissä olevien sisäänkäyntien suojana on vinotukien varassa olevat avokatokset. Sokkeli on betonista. Rakennus on ollut pitkään käytössä ja rappeutunut pahoin. Pihamaa on vesakoitunut.

Sota-ajan valmistalo, joka on rappeutunut pahoin.

RUSSARÖ 1229 56 Varasto/liiteri / ei käytössä 1944

Rakennuksen 55 huonokuntoinen puuliiteri ja ulkokäymälä on vuodelta 1944.

RUSSARÖ 1229 59 Vesisäiliörakennus 1946

Oikealla rakennus 59, vesisäiliörakennus, vasemmalla rakennus 30.

Satamassa rakennuksen 30 pätyyn liitetty makeanveden vesisäiliörakennus on vuodelta 1946. Siinä on betonirakenteinen säiliö-osa ja päällysrakenteen julkisivut ovat uutta saumarimaa. Tien puolella on poikkipääty, jossa ovi. Vesikatto on katettu huovalla. Peruskorjattu vuonna 2000.

Hyvässä kunnossa oleva 1940-luvun vesisäiliörakennus.

RUSSARÖ 1229 60 Pumppuhuone/savuvarasto 1945

Lemmenlammen rannalla oleva tiilinen pumppuhuone on rakennettu 1945. Pumppulaitteet on purettu 1950-luvun lopulla.

Kohteelle ei ollut pääsyä selvityksen aikana.

RUSSARÖ 1229 61 Korjauspaja 1944

Jatkosodan lopulla rakennettu tiilinen korjauspaja, jossa betoniset perustat ja välipohjat. Vesikatto peltiä. Julkisivuissa rapautumisvaurioita.

1940-luvun korjaamorakennus.

RUSSARÖ 1229 63 Muuntamo 1949

Rakennus 63, muuntamo mainitaan rakennetuksi 1949. Rakennus lienee uusittu täysin sillä sen julkisivut ovat nyt uutta profiloitua punaista teräspeltiä.

Täysin uudistettu rakennus.

Rakennus 63.

Rakennusta 32 vastapäätä tien toisella puolen olevat rakennukset 35 ja 36?

Rakennukset 35 ja 36?

Näiden rakennusten seinässä numerot 35 ja 36. Kartan mukaan numeroiden mukaiset rakennukset sijaitsevat saaren länsiosassa, jota aluetta ei selvityksen kuluessa voitu tarkistaa. Ristiriita selvitettävä.

RUSSARÖ 1229 64 Sotilaskoti 1950

Rakennus 64, sotilaskoti.

Nykyisen sotilaskodin paikalla oli aiemmin venäläisten linnoitustöihin 1910-luvulla liittynyt suuri konttori- ja asuinrakennus, joka tuhoutui kesällä 1941 Örön patterin tulittaessa saarta. Osittain samoille perustuksille rakennettiin 1949-50 nykyinen sotilaskotirakennus. Puurakennuksen julkisivut ovat punaiseksi mallattua saumarimaa. Rakennus on peruskorjattu 1986.

Jälleenrakennuskauden tärkeä linnakeyhdyskunnan rakennus kasarmirakennuksen vierellä.

RUSSARÖ 1229 65 Näyttösuoja 1976

RUSSARÖ 1229 66 Keittokatos 0

Rakennus 66.

RUSSARÖ 1229 67 Ampumakatos Pistoolirata 0

Rakennus 67, ampumakatos.

RUSSARÖ 1229 68 Halkovaja/wc Ei käytössä 0

RUSSARÖ 1229 70 Sauna 1956

Rakennus 70, sauna.

Saaren pohjoisrannalla sijaitseva miehistösauna on rakennettu 1956 puolustusministeriön rakennusosaston 1954 laatimien suunnitelmien mukaan. Piirustuksissa ei ole allekirjoitusta. Syvärunkoisessa rakennuksessa on betonisokkeli, kiviset (tiili?) rapatut seinät ja leveäräystäinen puisten kattotuolien varassa oleva vesikatto.

Jälleenrakennuskauden miehistösauna rantamaisemassa.

RUSSARÖ 1229 71 Pumppuhuone/ei käytössä 1957

Rakennus 71, pumppuhuone.

Vuonna 1957 rakennetun pumppuhuoneen vuoraus on ilmeisesti uusittu lomalaudaksi.

Seuraavat kohteet edellyttävät tarkempaa sotilaallisten kohteiden inventointia. Rakenteiden sijainnit eivät ilmene tässä selvityksessä käytetyistä kartoista.

RUSSARÖ	1229	101	Muu Suojarakennus/vasen jaos	1918
RUSSARÖ	1229	102	Kalliosuoja/keski Jaos	0
RUSSARÖ	1229	103	Muu Suojarakennus/oikea jaos	1918
RUSSARÖ	1229	104	Kalliosuoja/130	1970
RUSSARÖ	1229	105	Muu Suojarakennus	1942

RUSSARÖ	1229	106	Kalliosuoja	1918
RUSSARÖ	1229	107	Muu Suojarakennus	1972
RUSSARÖ	1229	108	Muu Suojarakennus	1972
RUSSARÖ	1229	109	Muu Suojarakennus	1972
RUSSARÖ	1229	110	Muu Suojarakennus	1972
RUSSARÖ	1229	111	Muu Suojarakennus	1973
RUSSARÖ	1229	112	Muu Suojarakennus	1973
RUSSARÖ	1229	113	Muu Suojarakennus	1973
RUSSARÖ	1229	114	Muu Suojarakennus	1985
RUSSARÖ	1229	115	Muu Suojarakennus	1985
RUSSARÖ	1229	116	Kalliosuoja	1942
RUSSARÖ	1229	117	Kalliosuoja	1942
RUSSARÖ	1229	118	Kalliosuoja	1942
RUSSARÖ	1229	119	Kalliosuoja	1942
RUSSARÖ	1229	120	Muu Suojarakennus	1942
RUSSARÖ	1229	121	Muu Suojarakennus	1942
RUSSARÖ	1229	122	Muu Suojarakennus	1973
RUSSARÖ	1229	123	Muu Suojarakennus	1973
RUSSARÖ	1229	124	Muu Suojarakennus	1973
RUSSARÖ	1229	125	Kalliosuoja	1999
RUSSARÖ	1229	126	Ampumakatos 150m	1999

Järeän patterin sisäänkäynti.

Ylhäällä järeän patterin tykki, alhaalla näkymä patterin sisätiloista.

Pesäke majakan tuntumassa.

Ilmatorjuntapesäke saaren itärannalla.

RUSSARÖN RAKENNUSKULTTUURI: Kohteet kartalla, vihreällä rajauksella merkitty järeiden pattereiden paikat.

Tiivistelmä

Russarön saarella on noin 80 rakennusta tai suojarakennusta, lisäksi suuri joukko linnoitteita

Historiallinen merkitys

- Majakka- ja luotshistoriaa 1700-luvun alkupuolelta lähtien, majakka 1863
- Sääasemana ja linnuston havaintoasemana 1880-luvulta
- Venäläisten linnoitustyöt 1910-luvulla, osa Pietari Suuren merilinnoitusta
- Hangon Rannikkopatteristo 1921-1998
- Suomalaisten linnoitustyöt 1920- ja 1930-luvulla
- Neuvostoliiton meritukikohta 1940-41
- Rauhanajan linnakesaarimuistot

Inventoinnit ja suojele

- Mukana Uudenmaan kulttuuriympäristöselvityksessä (2012), Russarön majakka ja linnoituslaitteet – maakunnallisesti tai seudullisesti arvokas kulttuuriympäristö
- Majakka ja siihen liittyvät rakennukset mukana Museoviraston inventoinnissa Meriväylien rakennusperintö 2009 (<http://www.nba.fi/fi/File/1005/merivaylien-rakennusperinto2.pdf>)
- Russarö ei ole kohteena valtakunnallisesti arvokkaissa rakennetuissa kulttuuriympäristöissä (Museovirasto 2009), mitä voitaneen pitää vahinkona. Esimerkiksi rakennuskannaltaan ja historialtaan huomattavasti vaatimattomampi Kustavin Isokari on luettelossa.

Kuvaus

Vanhinta rakennuskantaa edustavat 1863 rakennettu majakka (Merenkulkulaitos) ympäröivine 1900-luvun alun rakennuksineen (40, 41, 43), jotka ovat pääosin hyvässä kunnossa.

Entinen luotsien asuintalo (46) komeine kivirappuineen liittyy sotilaskäyttöä edeltäneeseen merenkulkutoimintaan ja on siten edellisten tavoin kulttuurihistoriallisesti erittäin arvokas ja lisäksi käyttökelpoinen rakennus. Numero 47 Kotkanpesä liittyy myös luotsitoimintaan, se on kuitenkin alustavan arvion mukaan korjauskelvoton.

Vanhimmat sotilaskäyttöön rakennetut rakennukset ovat rannan varasto 8, joka on venäläisten rakennuttama. 1920-luvun rakennuksia on linnakkeen päällikön kaksikerroksinen puurakennus, joka on korjauskelvoton. Vuonna 1927 rakennettu klassisistinen asuinrakennus (19) lienee korjattavissa. Sitä on pidettävä kulttuurihistoriallisesti arvokkaana.

Vuonna 1932 rakennettua kasarmirakennusta on pidetty puolustusvoimien ensimmäisenä modernina kasarmina, jonka rakentamista ohjasivat terveydelliset tavoitteet. Tämä arkkitehti Ragnar Ypyän suunnittelema rakennus on tosin menettänyt alkuperäisen ulkoasunsa 1980-luvun lisärakentamisen yhteydessä kun julkisivut verhottiin betonielementein. Myös varasto 8 ja paja 32 ovat 30-luvulta.

1940-luvun arkkitehtuuria edustaa 1943 rakennettu kivinen asuinrakennus (16) sekä samana vuonna tyyppi-piirustuksin rakennetut puiset paritalot (22, 54 ja 55). Näistä ainakin 55 on rapistunut korjauskelvottomaksi. Myös rannan hyväkuntoinen varasto (30) on 40-luvulta, vaikka yksityiskohdat vaikuttavat vanhemmilta. Viisikymmentäluvun rakennuksia ovat sotilaskoti, asuinrakennus 29 sekä sauna 70, kaikki tyydyttävässä kunnossa.

Suojarakennuksista ja saaren rannoilla olevista pesäkkeistä sekä muista kivirakenteista tulee luoda tarkempi kokonaiskuva ennen niiden arvottamista.

Venäläisten rakentamat tykkiasemat ja niihin liittyvät rakenteet ovat osana Pietari Suuren merilinnoitusta historiallisesti erittäin arvokkaita ja on oletettavaa, että yleinen kiinnostus tämän tyyppisiä nähtävyyksiä kohtaan tulee kasvamaan.

Johtopäätös

Russarön saarella on monipuolisesti nähtävillä niin majakka- ja luotsilaitoksen kuin rannikkopuolustuksenkin historiaa. Saaren sijainti Hangon kaupungin edustalla ja keskeisten rakennusten käyttökelpoisuus antaa sen käytölle monia mahdollisuuksia. Maisemallisesti saari liittyy Hangon merimaisemaan osana sen linnoitussaa-ria. Russarön majakalla on myös merkittävä kansallinen symboliarvo, joka juontaa jo Topeliuksen Maamme-kirjasta. Toisen maailmansodan kohtalonhetket välittyvät nykypolville juuri Russarön ja Hangon merimaisemassa. Luonnonkalliot yhdessä betonista ja luonnonkivistä rakennettujen linnoituslaitteiden ja pesäkkeiden

kanssa aikaansaavat vaikuttavan kokonaisuuden.

Saaren rakennuksista osa on käytettävissä sellaisenaan monenlaiseen uuteen käyttöön, osa kulttuurihistoriallisesti merkittävistä rakennuksista vaatii perusteellisia kunnostustoimenpiteitä ja osa on jo menetetty. Tässä vaiheessa tulisi pidättäytyä purkamiselta ellei siihen ole painavia turvallisuussyitä. Huonokuntoistenkin rakennusten rakennuspaikat ovat hyödynnettävissä saaren tulevassa kaavoituksessa.

Tutkimustarve

Tämän selvityksen puitteissa ei ole ollut mahdollisuuksia kattaviin arkistotutkimuksiin. Tutkimustuloksia olisi aiheellista täydentää Sota-arkiston ja Puolustushallinnon rakennuslaitoksen Helsingin arkistoyksikön asiakirjoilla ja piirustuksilla.

Majakka- ja luotsirakennuksia koskevaa aineistoa on Suomen merimuseon ns. Andersinin luetteloissa, joita ei nyt ole käyty läpi.

Saaren yksittäisistä rakennuksista ainakin entinen luotsien asuintalo 46, kasarmi ja asuinrakennus 19 edellyttävät yksityiskohtaisempaa rakennushistoriallista selvitystä.

Saaren linnoituslaitteet ensimmäisestä maailmansodasta aina 1940-luvulle saakka tulisi inventoida yksityiskohtaisesti.

